

УДК 327.83(470+571):(477)

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС ВИКОРИСТАННЯ СТОРОНАМИ РЕЛІГІЙНОГО ФАКТОРА В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ МІЖДЕРЖАВНОМУ КОНФЛІКТІ

Ольга Васильченко

*Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка,
вул. Мельникова, 36/1, м. Київ, Україна, 04119, тел. (044)481-45-57,
e-mail: olga_vasylchenko@yahoo.com*

Охарактеризовано нормативно-ідейну основу для використання сторонами російсько-українського міждержавного конфлікту релігійного фактора в своїй політиці. З точки зору конструктивістської парадигми здійснено опис, порівняння та інтерпретацію ключових ідейних принципів політики Росії та України в релігійній сфері, виражених в основних нормативно-правових актах зазначених держав, що регулюють їхню внутрішню та зовнішню політику. Завдяки використанню системного підходу виявлено взаємозв'язок природи процесу державотворення згаданих акторів з реалізацією ними відповідної політики в релігійній сфері. Розкрито роль і місце останньої в структурі російсько-українського міждержавного конфлікту. Завдяки методологічному інструментарію теорії хаосу та критичному дискурсу-аналізу змодельовано можливий сценарій використання сторонами релігійного фактора в динаміці згаданого міжнародного конфлікту.

Ключові слова: релігія; соціальні норми; міжнародний конфлікт; Російська Федерація; Україна.

В умовах нинішнього етапу розвитку російсько-українського міждержавного конфлікту значною мірою актуалізується роль релігійного фактора в політиці сторін. Останній, як можемо твердити, шляхом синтезу політичного та релігійного дискурсів у соціальній практиці певного суспільства безпосередньо впливає на розподіл, реалізацію і, що важливо, легітимізацію в ньому політичної влади.

Саме тому **метою** нашого дослідження є характеристика концептуальної основи використання сторонами релігійного фактора в російсько-українському міждержавному конфлікті. Задля реалізації останньої поставимо перед собою такі **завдання**:

По-перше, виявити ключові елементи нормативної бази, котра уможливує використання Російською Федерацією та Україною релігійного фактора в їхній зовнішній та внутрішній політиці.

По-друге, порівняти природу концептуальних підходів, застосованих до формування вищезгаданих нормативних засад.

По-третє, окреслити можливі сценарії використання сторонами релігійного фактора в умовах нинішньої фази російсько-українського міждержавного конфлікту.

Передусім наголосимо на важливості врахування розуміння поняття релігії (лат. *religio* – зв'язок) як особливої системи світогляду та світосприйняття

людини або групи людей та набору культурних, духовних і моральних цінностей, що обумовлюють людську поведінку. Відповідно, завдяки релігійному дискурсу в контексті національної та світової політики, де його активно розповсюджують через міжнародні ЗМК, згідно з дослідженням К. Чумакової: по-перше, здійснюється психологічний вплив на відповідну цільову аудиторію; по-друге, відбувається долучення людей, або зміна їхнього ставлення до певної віри; по-третє (що суттєво для нашого дослідження) **подається коментар суспільних** (міжнародних, зокрема – *авт.*) **подій** через призму релігії [10]. Отже, враховуючи навіть загальне розуміння щодо функціонального потенціалу релігійного дискурсу, ми можемо говорити про існування доволі потужного інструменту впливу на боці держави, коли йдеться про політику останньої в релігійній сфері на національному або міжнародному рівнях [11]. До того ж, згідно з поглядами Д. Істона, основоположника системного підходу до вивчення політичних систем, однією з базових функцій останньої є вироблення, розповсюдження, консолідація, захист та контроль за дотриманням її елементами відповідних цінностей, що обумовлюватимуть їхню поведінку в межах такої системи. Підкріплення та продовження цієї думки ми знаходимо в конструктивістській парадигмі в теорії міжнародних відносин, вираженій у працях А. Вендта, Дж. Діленті, Ф. Краточвіла, Н. Онуфа В. Пульо, Дж. Раггі, Б. Розамонд, М. Фіннемор, Т. Хопфа та ін. Зокрема, згідно з поглядами Н. Онуфа, соціальні актори можуть набути агентський статус у межах політичної системи, якщо вони визнають існуючі в ній соціальні норми та будуть визнані іншими елементами системи. Останні, як специфічний рід поведінкових установок, несуть у собі відображення певних цінностей [14, с. 19]. На думку Н. Онуфа, саме завдяки повторюваній взаємодії мовних актів – унаслідок дискурсивних та інших соціальних практик – у свідомості акторів закріплюються певні поведінкові установки, що перетворюються згодом у соціальні норми [14, с. 40]. Якщо ж ми розумітимемо соціальну та, відповідно, будь-яку політичну систему як таку, що належить до типу відкритих динамічних самовідтворюваних систем, то прийдемо до наступного проміжного висновку. Політична система постійно відтворює себе шляхом підтримання притаманного їй набору соціальних (зокрема, дискурсивних) практик та цінностей, що обумовлюють та водночас обумовлюються поведінкою її елементів [14, с. 39].

Отже, розглядаючи надалі нормативно-ідейні засади використання ключовими сторонами російсько-українського міждержавного конфлікту релігійного фактора у контексті власної внутрішньої та зовнішньої політики, розтлумачимо власне їхні базові параметри як політичних систем. Адже, виходячи з основних положень соціального конструктивізму, управління в будь-яких соціальних системах здійснюють за рахунок оперування сприйняттям їхніми агентами певних норм та цінностей. Як зазначено вище, релігійний фактор є одним з тих інструментів на боці держави, що дає змогу здійснювати таке відповідне регулювання соціальної динаміки.

Тож розглянемо та порівняємо ключові нормативні акти (як форму соціальних норм) Російської Федерації та України, що уможливають

реалізацію зазначеними державами політики в релігійній сфері на національному та міжнародному рівнях.

Автор пропонує виокремлювати на цьому історичному етапі таку структуру ключових нормативних актів, що регулюють політику згаданих держав у релігійній сфері (табл. 1 і табл. 2).

Таблиця 1

Структура ключових нормативних актів, що регулюють політику Російської Федерації у релігійній сфері

Таблиця 2

Структура ключових нормативних актів, що регулюють політику України у релігійній сфері

Як можна помітити, за типом нормативних актів обидві структури є доволі подібними. Однак для кращого розуміння нормативно-ідейної основи реалізації

РФ та Україною релігійного фактора у своїй політиці варто охарактеризувати та порівняти їхні тексти та контексти.

Наприклад, пункт 1 статті 14 Конституції Російської Федерації передбачає, що РФ є світською державою, в якій *«жодна релігія не може встановлюватися в якості державної чи обов'язкової»* (тут і надалі переклад автора). Пункт 2 зазначеної статті визначає, що *«релігійні об'єднання є відокремленими від держави та рівні перед законом»* [3].

Водночас Конституція України у межах статті 35 передбачає, що *«Церква та релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова»* [4]. Як розуміємо, зміст наведених норм є доволі схожим, щоправда одразу звертають на себе увагу два моменти.

По-перше, сам характер розміщення статей, пов'язаних з релігійною сферою у зазначених документах. Зокрема, у Конституції РФ такі норми в її тексті здебільшого розміщені раніше, ніж в українському варіанті. Хоча у статті 11 Конституції України передбачено, що *«Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України»*. Пункт 5 статті 13 Конституції РФ забороняє *«розпалювання соціальної, расової, національної та релігійної ворожнечі»* [3]. Цей текст змістовно перекликається зі статтею 37 Конституції України.

Окрім того, автор погоджується з твердженням К. Воннер стосовно того, що звернення до релігійного чинника з боку держави відображає відповідне прагнення політично консолідувати певний простір та групи людей [15, с. 9]. Адже політика у сфері релігії, як зазначено вище, безпосередньо впливає на когнітивні процеси сприйняття суспільством дій як владних кіл, так і решти соціальних груп. У контексті розуміння структури російсько-українського міждержавного конфлікту як однієї з найголовніших складових останньої доволі важливою є саме *конфліктна свідомість*. Йдеться про сукупність когнітивних та поведінкових установок сторін стосовно одне одного, а також об'єктного поля конфлікту. Відповідно, на думку автора, витоки такої конфліктної свідомості потрібно шукати насамперед у рамках матриці соціальних норм, що склалися в РФ та Україні.

Продовжуючи розгляд нормативних актів, що уможливають використання сторонами російсько-українського міждержавного конфлікту релігійного фактора у своїй політиці, можна стверджувати: конституційні та правові основи російської державності як такі містять низку норм, що уповноважують РФ здійснювати проактивну політику в релігійній сфері на внутрішньому та міжнародному рівнях, забезпечуючи тим самим самовідтворення такої сукупності соціальних норм і практик як відкритої динамічної нелінійної системи.

Порівняємо статтю 28 Конституції РФ та статтю 35 Конституції України, що передбачають право кожного на свободу совісті та віросповідання. Проте вже у частині 2 статті 29 Конституції РФ про свободу слова та думки знаходимо такий

текст: **«Не допускаються пропаганда чи агітація, що спричиняють соціальну, расову, національну чи релігійну ненависть і ворожнечу. Забороняється пропаганда соціальної, расової, національної, релігійної чи мовної переваги»** [3]. Наголосимо, що природа вищезгаданих положень не відображена у тексті Конституції України. Враховуючи те, що сутності статті 13 та статті 29 контекстуально доповнюють та посилюють одна одну, можемо стверджувати, що у Конституції РФ закладені основи реалізації як інформаційно-психологічної політики, так і політики у сфері релігії. Власне цього, на думку автора, в умовах нинішньої фази російсько-українського міждержавного конфлікту бракує Україні як державі.

Характеризуючи надалі ФЗ РФ «Про свободу совісті та релігійні об'єднання» від 26 вересня 1997 р., варто окремо наголосити, що вже в його преамбулі визнається **«особлива роль православ'я в історії Росії, становленні та розвитку її духовності й культури»** [6]. У наступній частині цієї ж преамбули закладено основу того, що в сьогоденному офіційному політичному дискурсі РФ називає «традиційними релігіями». Зокрема, у згаданому тексті засвідчується повага до християнства, ісламу, буддизму, іудаїзму та іншим релігіям **«що становлять невід'ємну частину історичного спадку народів Росії»**.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. щодо цього, на думку автора, має деякі суттєві відмінності. Наприклад, у статті 1 серед завдань зазначеного закону виокремлюється серед іншого: по-перше, **«подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви»**; по-друге, **«гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання»** [2].

На цих двох прикладах ми бачимо два різні підходи до державної політики пам'яті в застосуванні до релігійної сфери, оскільки в РФ наявна консолідація соціального проекту, заснованого саме на релігійному фундаменті.

Аналізуючи контекст російсько-українського міждержавного конфлікту, К. Воннер, зокрема, наголошує на тому, що концепт «русского мира» є своєрідною цивілізаційною моделлю, базисом котрої є трансформовані елементи історичної пам'яті суспільства, а легітимність забезпечується «наднаціональною конфесійною традицією, котра лежить в основі могутності окремо визначеної держави» [15, с. 9].

Україна, своєю чергою, послуговується іншою моделлю, в основі якої закладений відхід від негативних наслідків минулого. Політичні події кінця 2014 р. («Революція Гідності») відкрили питання того, як надалі новій українській владі вдасться консолідувати свої відносини щодо різних конфесій, враховуючи необхідність забезпечення та посилення своєї легітимності в умовах російсько-українського міждержавного конфлікту [15, с. 11]. Однак проект «християнського патріотизму», як його визначає К. Воннер у своїй праці, намагаючись утворити та консолідувати специфічну українізовану форму православ'я, принципово суперечить проекту «русского мира»: він дискримінує

останній, перетворюючи його, на думку дослідниці, з історичними та морально-психологічними претензіями щонайменше на імперіалістичну модель.

Однак такий випадок іманентних протиріч не є аномалією у міжнародних відносинах. Наприклад, Д. Хендрік, цитуючи П. Коулмана, стверджує, що власне ідентичність соціального актора як така в своїх визначальних параметрах може містити неприйняття або ж ненависть до ідентичності іншого актора [12, с. 28]. Окрім того, такий підхід розширює розуміння щодо ролі розколу УПЦ та питання відсутності автокефалії в УПЦ КП в російсько-українському міждержавному конфлікті.

Причому в умовах російсько-українського міждержавного конфлікту в структурі тексту українського релігійного дискурсу щораз частіше фігурують аспекти, що стосуються **військової сфери** життєдіяльності суспільства, зокрема пов'язані із конфронтацією з РФ. Це стосується і молебнів за численних політв'язнів (їхня героїзація в мовних актах представників, зокрема, духовенства УПЦ КП), і проведення ритуалів вшанування пам'яті загиблих військових на Сході України, інших соціальних практик, де в публічній сфері активно взаємодіють агенти релігійного та військового дискурсу.

Отож можемо стверджувати, що «Революція Гідності», виправдовуючи смисловий потенціал своєї назви, також засвідчила появу нової візії феномену політичного серед населення України [15], оскільки сьогодні питання легітимації влади поєднується з необхідністю проведення воєнних дій на Сході України, а також вирішенням питання щодо Криму. У цьому випадку політику у сфері релігії як когнітивно-поведінковий регулятор, природно, держава використовує для забезпечення власного існування.

Водночас наголосимо ще на кількох нормативно-правових актах, що уможливають використання сторонами російсько-українського міждержавного конфлікту релігійного фактора у своїй політиці. Згідно з основними положеннями Концепції зовнішньої політики РФ від 12 лютого 2013 р., Росія позиціонується як багатонаціональна та багатоконфесійна держава, що має **«багатовіковий досвід гармонійного співіснування представників різних народів... та віросповідань»**, а також **«розвитку конструктивного діалогу і партнерства між цивілізаціями в інтересах зміцнення згоди і взаємозбагачення різних культур і релігій»**.

Водночас характерною конструктивною рисою, вираженою у статті 10 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 2010 р., що стосується засад внутрішньої політики в гуманітарній сфері, є **«відновлення повноцінного діалогу між представниками різних соціальних та етнічних груп, культур та релігійних конфесій»** [1]. Такий елемент несе позитивне смислове навантаження, оскільки на нормативно-ідейному рівні передбачає також ресурсність України як міжконфесійного та міжкультурного медіатора. Подібне позиціонування продовжується і в статті 11 зазначеного Закону: вона стосується засад зовнішньої політики. Наприклад, у частині 4 пункту 2 згаданої статті передбачається **«створення сприятливих зовнішньополітичних умов для розвитку української нації, її економічного потенціалу, історичної свідомості,**

національної гідності українців, а також етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності громадян України усіх національностей» [1].

Отже, можемо стверджувати про відносну схожість принципів позиціонування РФ та Україною себе як акторів, що реалізують власну політику в релігійній сфері. Щоправда, з боку РФ простежуємо значно проактивніший підхід, в рамках якого держава висуває себе, зокрема, на роль міжконфесійного медіатора міжнародного рівня.

Звертаючи увагу на Стратегію національної безпеки РФ від 31 грудня 2015 р., наголосимо, що основними загрозами державної безпеки в ній визнають, зокрема, *«інспірування «кольорових революцій», руйнування традиційних російських духовно-моральних цінностей»* та діяльність радикальних організацій. Причому у Стратегії національної безпеки України від 26 травня 2015 р. в частині третій, відповідно, першою серед актуальних загроз національній безпеці України зазначено військову агресію Росії, а також *розвідувально-підривну і диверсійну діяльність, дії, спрямовані на розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті* [8]. Воєнні доктрини РФ та України [7], відповідно, з необхідністю повторюють та закріплюють наведені вище принципи.

Доцільно поєднати твердження О. Петухова, котрий стосовно моделювання соціальних та політичних процесів зазначає, що зміна умов функціонування соціальної чи то політичної системи через певний час спричинить втрату стійкості існуючими в ній структурами [9, с. 10], із положеннями С. Манна щодо теорії хаосу в міжнародних відносинах [13]. Автор пропонує як згадані «умови», зокрема, розглядати саме соціальні практики, що виражаються у відповідних дискурсах сторін, якісна та кількісна зміна котрих спричинить з часом втрату стійкості окремо визначеними соціальними нормами та правилами («структурами» як своєрідними поведінковими установками агентів системи). У своїх працях С. Манн називає такий стан «критичністю» [13, с. 62]. Надалі ж, згідно з поглядами О. Петухова, відсутність стійкості запускає «динамічний процес переформування системи та появи нових впорядкованих структур». Отож, на думку дослідника, «чергування періодів відносної стабільності та динамічних переходів (криз) становить сутність еволюційних процесів, притаманних відкритим нелінійним системам» [9, с. 10]. Причому такі «періодичні кризи завжди призводять до нових циклів самоорганізації» [9, с. 10] системи, що, з точки зору теорії хаосу, для управління міжнародними конфліктами дає змогу змоделювати ситуації, за яких виникне чергова криза (або «катастрофічний зсув» за С. Манном) та перерозподіл владних ресурсів, ролей і повноважень у межах системи відповідно до дещо сильнішого атратора [13, с. 66].

Хоча релігійна площина – одна з доволі проблемних точок, що знаходиться у фундаменті сучасних двосторонніх відносин між Україною та Росією [15, с. 9], вона належить до типу соціальних когнітивних конструктів, а, отже, піддається трансформації.

Враховуючи вищенаведене, можемо дійти таких **висновків: по-перше**, концептуальні підходи, що закладені в нормативній базі, котра уможливорює

використання Російською Федерацією та Україною релігійного фактора в їхній зовнішній та внутрішній політиці, засвідчують утвердження якісно відмінних соціальних проєктів: наднаціонального інтегративного та націоналістичного відцентрового, відповідно. При цьому, *по-друге*, в межах кожного з цих проєктів шляхом реалізації політики в релігійній сфері як когнітивно-поведінкового регулятора відбувається утвердження їхньої національної ідентичності. *По-третьє*, на відміну від РФ, котра в контексті міждержавного конфлікту проактивно позиціонує себе, зокрема, як надійного міжконфесійного медіатора, в Україні не вистачає розробленості нормативної бази стосовно політики у сфері релігії та інформаційно-психологічної безпеки. *По-четверте*, іманентні властивості східного православного християнства (явище помісних церков), з огляду на нинішні етапи державотворення в РФ та Україні, стали однією з глибинних причин російсько-українського міждержавного конфлікту. *По-п'яте*, враховуючи дію нинішнього смислового атрактора, що знаходимо в синтезі релігійних та політичних дискурсів сторін російсько-українського міждержавного конфлікту, ці актори в короткостроковій перспективі знаходитимуться у стані критичної стабільності. Можливе буде також незначне посилення антагонізму між ними, що слугуватиме відображенням розмежування їхніх проєктів національних ідентичностей шляхом залучення когнітивно-поведінкових регуляторів. Одним з найсильніших з них є використання релігійного фактора в державній політиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України № 2411-VI від 01.07.2010 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – ст. 527. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>. (дата звернення: 27.11.2016).
2. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України № 987-XII від 23.04.1991 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 25. – Ст. 283. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12>. (дата звернення: 27.11.2016).
3. Конституция Российской Федерации : принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 года : текст с последними изм. и доп. на 2016 г. – [Офиц. изд.]. – Москва : ЭКСМО, 2016. – 29 с. – (Законы и кодексы).
4. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96вр>.
5. Концепция внешней политики РФ 2013 г. Официальный сайт МИД РФ // [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://archive.mid.ru/brp4.nsf/0/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F>. (дата обращения: 27.11.2016).
6. О свободе совести и религиозных объединениях : Федеральный закон Российской Федерации от 26 сентября 1997 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_16218 (дата обращения: 27.11.2016).
7. Про Воєнну доктрину України : указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/648/2004> (дата звернення: 27.11.2016).
8. Про Стратегію національної безпеки України : указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>. (дата звернення: 27.11.2016).

9. Петухов А. Ю. Моделирование социальных и политических процессов / А. Ю. Петухов // Нижегородский государственный университет им. Н. И. Лобачевского. – Нижний Новгород, 2015. – 141 с.

10. Чумакова К. Религиозный дискурс в массмедиа [Электронный ресурс] / К. Чумакова // Современный дискурс-анализ – Выпуск 6. – Режим доступа : <http://discourseanalysis.org/ada6/st47.shtml>. (дата обращения: 27.11.2016).

11. Curanović A. The Religious Diplomacy of the Russian Federation [Electronic resource] / A. Curanović // Ifri. – Paris : Russia/NIS Center. – June 2012. – 28 p.

12. Hendrick D. Complexity Theory and Conflict Transformation: An Exploration of Potential and Implications [Electronic resource] / D. Hendrick // Centre for Conflict Resolution Department of Peace Studies. – Bradford : University of Bradford, June 2009. – Working Paper 17. – 98 p.

13. Mann S. Chaos Theory and Strategic Thought [Electronic resource] / S. Mann // U.S. Army War College, ATTN : Parameters. – Carlisle, PA, 1992. – Access mode : http://www.thelivingmoon.com/91_PDF_Database/DTIC_NWO_Docs/Chaos%20Theory%20and%20Strategic%20Thought.pdf. (last access: 18.11.16).

14. Onuf N. Making Sense, Making Worlds / N. Onuf. – New York : Routledge, 2013. – 364 p.

15. Religion and Political Crisis in Ukraine [Electronic resource] / guest editor Catherine Wanner // Euxeinos by the Center for Governance and Culture in Europe. – St. Gallen : University of St. Gallen. – Issue 17, 2015. – Access mode : http://www.gce.unisg.ch/~media/internet/content/dateien/instituteundcenters/gce/euxeinos/euxeinos%2017_2015.pdf. (last access: 07.11.16).

Стаття надійшла до редколегії 10.12.2016

Прийнята до друку 23.12.2016

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR IMPLEMENTATION OF THE RELIGION FACTOR BY THE PARTIES OF THE RUSSIA-UKRAINE INTERSTATE CONFLICT

Olga Vasylichenko

*Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv,
36/1 Melnykova Str., Kyiv, Ukraine, 04119, tel. (044)481-45-57,
e-mail:olga_vasylichenko@yahoo.com*

The article provides characteristics of both normative and conceptual framework of implementation of the religion factor by the parties of the Russia-Ukraine interstate conflict. From the constructivism viewpoint description, comparison and interpretation are given to the key conceptual principles of the Russian and Ukrainian policies in the sphere of religion, represented in the main legal acts of the abovementioned actors, which regulate their respective interior and foreign policy. Due to implementation of the systems approach a correlation as between the states' nation-building processes and policy on religion was highlighted. Besides, the understanding of the role and place of religious diplomacy within the structure of the Russia-Ukraine interstate conflict was extended. Consequently, employing methodological instruments of the chaos theory and critical discourse analysis a scenario was modeled as for the further implementation of the religion factor by the parties of the mentioned international conflict.

Key words: religion; social rules; international conflict; Russian Federation; Ukraine.